

Després de la crisi

Josep Fontana
Historiador

La crisi que va començar a l'estiu del 2007 s'ha acabat, en principi, i li hem donat ja tantes voltes que més val canviar d'argument. No vol dir això que ja ho sapiguem tot sobre el que va passar. Per exemple, fa pocs dies que s'ha publicat un memoràndum de novembre de 1997 que ens descobreix que el departament del Tresor, en col·laboració amb els grans bancs nord-americans, estaven negociant amb la Organització Internacional del Comerç un acord que canviaria les regles per facilitar la lliure circulació internacional de productes tòxics bancaris, estenent l'especulació i la ruïna a tot el món.

Al qual es pot afegir que tota una sèrie de nous documents mostren cruament la corrupció i la incompetència de les agències d'avaluació que van ser un instrument essencial del desastre. Hi ha, per exemple, uns correus electrònics intercanviats per funcionaris de Standard & Poor, dient coses com: "Déu ens ajudi... Aquest és el lloc més estúpid en què he treballat mai"; "M'ha costat explicar com hem arribat a aquestes xifres, ja que no hi ha cap càlcul al darrere" o "Esperem que tots siguem rics i estiguem retirats quan això s'enfonsi" (1).

Un tema prou angoixant és el de la possibilitat que una crisi com aquesta es repeteixi en qualsevol moment, ja que no han canviat gaire les condicions que permeten a les institucions financeres especular igual que abans, com ho demostra la recent història del senyor Martín-Artajo i els 6.000 milions de dòlars que va fer perdre a JPMorgan especulant en derivats. Que no és més que una anècdota, perquè l'amenaça realment seriosa que hi ha pel davant és la crisi que s'està produint en els anomenats "brics" – concretament a Brasil, Índia, Indonèsia, Àfrica del Sud i Turquia– que pot tenir conseqüències prou serioses en un futur immediat (2).

Però del que vull ocupar-me no és de la crisi, sinó del que està passant després. Per al qual tractaré de posar en relació el que comença a experimentar-se entre nosaltres, on això de que s'hagi acabat la crisi no deixa de ser més aviat una profecia, i el que ha passat, i està passant als Estats Units, on la crisi va acabar ja fa temps.

Partint, però, d'un punt que ha de quedar ben clar. La major part dels fenòmens que assenyalaré van començar en realitat molt abans de la crisi, però aquesta els va accelerar i precipitar, i ens va deixar per aquest motiu amb la il·lusió que, si eren causats per la crisi, com molts segueixen encara creient, desapareixerien quan passés aquesta, de manera que les coses tornarien a ser com abans. El que us invito a fer és examinar aquest món de noves regles que està aquí per continuar.

Parlem doncs del que passa als Estats Units, on a l'estiu del 2009 es va començar a dir que la crisi s'havia superat, al menys en el sector financer, mentre que per al conjunt de la producció la recuperació de l'economia es donava per assegurada al darrer trimestre de 2011. Una gran notícia, diria Robert Reich, que va ser secretari del Treball amb Clinton, però amb un aspecte inquietant, perquè “encara que el país produeix avui més béns i serveis que abans de la crisi (...), s'estan fent amb sis milions de treballadors menys”.

Una de les coses que va resultar evident des del primer moment és que la crisi havia accelerat un procés que s'havia iniciat molt abans, el de la “gran divergència”, que condueix a l'augment de la desigualtat –és a dir, a l'empobriment de la majoria i a l'enriquiment dels més rics. Pel març del 2012 l'equip dirigit per Emmanuel Saez, professor de la Universitat de Califòrnia, publicava les seves estimacions del repartiment de la riquesa creada, que mostraven que, si en el conjunt del període de 1993 a 2010 la part del creixement total “capturada” per l'1 per cent dels més rics havia estat del 52 per cent, en els anys de “recuperació de 2009 i 2010” aquesta part va augmentar fins al 93 per cent (3).

Per justificar aquesta diferència, un professor d'economia de Harvard, N. Gregory Mankiw, ha publicat un article acadèmic en què, prenent com a exemples Steve Jobs, la senyora Rowling –autora dels llibres de Harry Potter– i el productor de cinema Steven Spielberg, sosté que el fort augment dels guanys de l'1 per cent dels més rics no és més que el premi a la seva creativitat, i que la baixada dels ingressos dels altres és deu al descens que ha tingut lloc en la formació de treballadors especialitzats com a conseqüència del retrocés de l'educació (4).

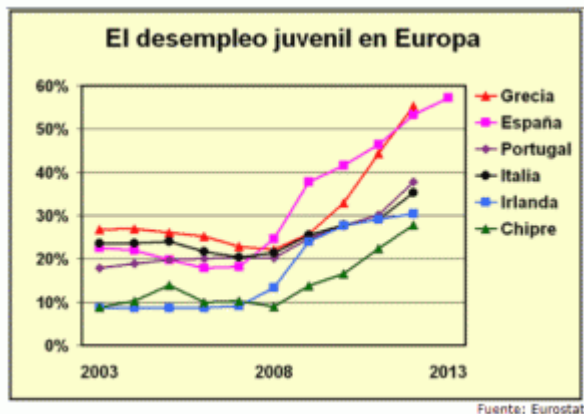
Deixem de banda la part dels rics, i parlem de les raons que expliquen l'empobriment dels altres. Pel que fa a la població treballadora l'empobriment es deu a un procés radical de reducció de la massa salarial produït per la combinació de la insuficiència de l'ocupació, la disminució dels salaris, la baixa qualitat dels llocs que es creen i la inseguretat del treball.

Comencem pel problema de l'atur, que és possiblement el més greu del nostre temps. D'acord amb l'informe de l'Organització Internacional del Treball d'aquest any (5) l'atur ha augmentat al món fins al punt que el 2012 hi havia 197 milions d'aturats, al qual s'havien d'afegir 39 milions de persones que havien “caigut del mercat de treball”, i les previsions eren que seguiria augmentant el 2013 i el 2014, en especial als països desenvolupats.

I cal tenir en compte, a més, que aquesta mesura de l'atur de l'OIT, que és de la mateixa naturalesa que la que s'aplica habitualment a tots els països, és el que s'anomena U3, inclou només aquells que estan cercant activament treball, però no compta tots els que estan fora del mercat, o perquè encara no han trobat ocupació, o perquè han deixat de

cercar treball, o els que tenen ocupacions ocasionals que els deixen fora de les estadístiques oficials. Això és el que explica episodis grotescos com el que s'ha donat recentment en aquest país, celebrant la disminució dels aturats, però ocultant que això no significava que hi hagués més gent treballant, sinó que uns han deixat el país –els immigrants que tornen a casa o les 30.000 persones que cada mes marxen d'Espanya, segons comentava fa unes setmanes, celebrant-ho, el president del Banc Sabadell- i altres han renunciat a seguir figurant en les llistes de l'atur.

Més reveladora que la xifra de l'atur és la taxa de participació de la força de treball –la proporció de la gent de 16 anys en amunt que treballen o busquen treball- que als Estats Units ha arribat el mes d'abril al 63'3 per cent, la taxa més baixa des de 1979. La darrera dada d'ocupació publicada el 6 de setembre, que parla de 169.000 llocs de treball creats i permet fer baixar la taxa d'atur nord-americana del 7'4 al 7'3 %, s'hauria de matisar amb la que diu que hi ha 516.000 persones menys en els rangs de la “força de treball” (6).

Hi ha dos problemes que limiten la representativitat de les llistes de l'atur: la dificultat d'entrar-hi per part dels joves que no han aconseguit encara ocupació, i la facilitat amb què es cau d'elles a partir de certa edat. En un article dedicat a aquest tema –“La trampa de la desocupació” (7)- Paul Krugman explicava el drama de la persistència en l'atur d'aquells treballadors que porten molt de temps sense ocupació: dels 12 milions d'aturats que hi ha als Estats Units, deia, més de quatre milions i mig porten més de sis mesos sense feina i 3 milions, un any o més. I el drama és que quan un treballador ha estat molt de temps en l'atur és generalment rebutjat pels que ofereixen treball, la qual cosa està creant una classe d'aturats permanents.

Però el problema no és solament el de la insuficiència dels llocs de treball creats, sinó la naturalesa d'aquests llocs. Això ens obliga a tornar a l'observació de Robert Reich que he citat abans, quan deia que s'havia aconseguit fer la mateixa producció que abans de la crisi, amb sis milions menys de treballadors. Com assenyalava el mateix Reich en un escrit posterior, això s'explica pels considerables augments de productivitat que hi ha hagut en aquests anys (8).

Tots havíem previst, evidentment, que els avenços de la tecnologia produirien canvis importants en l'ocupació; però ens vam equivocar en pensar que això conduiria a reemplaçar el treball dels obrers menys preparats i a augmentar la demanda dels especialitzats. Aquest era un dels fonaments que donava suport a la il·lusió, generalment acceptada, que una bona educació era una garantia per obtenir un bon treball. Però el que les noves tecnologies estan reemplaçant són justament els treballadors amb més preparació (9). Un estudi de l'Oficina d'estadística del treball nord-americana mostra que les tres ocupacions més nombroses en l'actualitat són els venedors a la menuda, els caixers i els treballadors de preparació i servei del menjar, incloent els de "fast food", que sumen entre tots més de 10 milions i tenen uns sous anuals que van dels 18.000 als 25.000 dòlars, quan la mitja als EUA són 45.790 dòlars (10). Si ens fixem en la darrera estadística nord-americana d'ocupació que he mencionat abans, la del mes d'agost passat, podem veure que dels 169.000 llocs de treball creats, 44.000 són de venedors i 21.200 de treballadors del menjar (11).

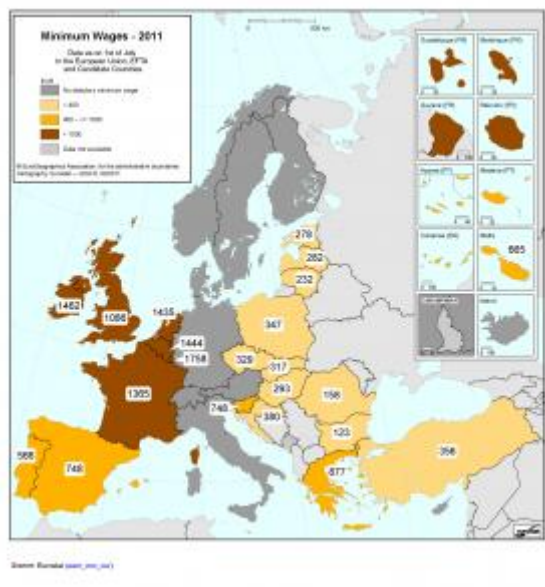
Aquest darrer és el sector més explotat, no solament perquè tenen els sous més baixos, sinó perquè tenen les pitjors condicions de treball; el 90% no tenen dret a baixa per malaltia, de manera que es veuen obligats a acudir al treball malalts. Això explica que siguin els obrers del "fast-food" els que han iniciat recentment un moviment de vaga, reclamant un millor sou i el dret a formar un sindicat.

Les històries personals que es recullen entre ells mostren la impossibilitat de subsistir amb uns sous de misèria. Uns treballadors entre els quals hi ha gent amb qualificació universitària, com una noia que té graus en ciència política i sociologia, gràcies a haver seguit uns estudis que li han deixat uns deutes de 20.000 dòlars de crèdits per estudiar, que encara ha d'acabar de pagar, i que es queixa que el sou no li arriba més que per fer una menjada al dia. Això il·lustra un aspecte important de la qüestió: el reconeixement del fet que "el valor d'un títol universitari ja no és el que solia ser, i el cost d'obtenir-lo comença a ser prohibitiu" (12)

En efecte, un dels canvis que veiem en la naturalesa dels treballs que es recuperen després de la crisi, és la desaparició progressiva dels oficis qualificats, en especial els que demanaven una preparació universitària. La concentració que s'ha produït en estudis de ciència, matemàtiques, tecnologia i enginyeries, que es pensava que asseguraven el futur laboral dels estudiants, està fent minvar els avantatges salarials que tenien aquests titulats, sense comptar que algunes especialitzacions podrien quedar ràpidament superades. El McKinsey Global Institute preveu que hi haurà en el futur immediat una dotzena de noves tecnologies disruptives, com la robòtica avançada, on el software reemplaçarà el treball que ara fan graduats universitaris (13).

El resultat d'aquests canvis en el mercat de treball és una caiguda sistemàtica dels guanys salarials. Un estudi publicat per l'Economic Policy Institute, "Una dècada de sous

estancats” (14), ens dóna la clau que explica la gènesi, i la continuïtat, de la desigualtat. Del 2000 al 2012 els sous es van mantenir estancats, o van baixar, per al 60% dels treballadors, malgrat que en aquests anys hi va haver guanys de productivitat de prop del 25%. I això no era més que el final d’una llarga etapa d’estancament que va començar el 1979 (amb l’ excepció d’uns anys als finals dels noranta), fins al punt que de 1979 a 2012 la mitja dels sous ha augmentat un 5%, mentre la productivitat ho ha fet en un 74’5%. La seva conclusió no pot ser més clara: “El dèbil creixement dels sous des de 1979 per a tots els assalariats, excepte el de sous més elevats, és el resultat d’unes decisions polítiques intencionades, incloent la globalització, la desregulació, el debilitament dels sindicats i la rebaixa de les condicions de treball, com la negativa a augmentar el salari mínim.

Salaris mínims a Europa durant el 2011

El 2007 hi havia 1’7 milions de treballadors que cobraven el salari mínim, el 2012 aquest sector de treballadors havia augmentat fins a 3’6 milions (15) i se sap que són molts els que treballen per sota d’aquest mínim legal (per exemple els treballadors del camp, que van en grups subcontractats per empreses especialitzades).

A l’altra banda del’Atlàntic, els sindicats britànics denuncien el mateix: “Des de fa trenta anys la part de l’ingrés nacional pagada com a salaris ha anat minvant en favor dels beneficis, i dins de la part dels salaris, cada vegada més ha anat a parar als de dalt de tot. Això ha contribuït al considerable retrocés dels nivells de vida que s’ha experimentat en els darrers anys”. La causa principal d’això, diuen els sindicats britànics, ha estat la política que ha conduït a una disminució de la capacitat de negociació dels treballadors i al paper creixent del sector financer des de la desregulació dels anys noranta. A Gran Bretanya, s’afegeix, hi ha a la vora de 5 milions de treballadors que cobren menys del salari mínim legal (16).

L'efecte combinat de la pèrdua de llocs de treball estables i de la disminució dels salaris és un augment de la pobresa. Les xifres indiquen que als Estats Units hi ha un 15% dels seus habitants, uns 50 milions d'homes, dones i nens, per sota del llindar de la pobresa. I les estimacions d'una Supplemental Poverty Measure que es proposa estudiar amb més detall les zones de frontera amb la pobresa, basant-se en els nivells de vida i no en les dades brutes d'ingressos, conclou que la zona dels "pobres o gairebé pobres" abraça uns 100 milions, és a dir, a la vora d'una tercera part de la població nord-americana. Un estudi de l'UNICEF de maig de 2012 deia que entre els països desenvolupats els Estats Units eren el penúltim en matèria de pobresa infantil, que arriba a ser del 23 %, gairebé un de cada quatre nens; només Romania queda pel darrera en aquest quadre (17).

El que jo voldria remarcar és que no estic parlant de les conseqüències de la crisi, sinó del panorama que es presenta en l'actualitat com una pauta estable per al futur d'aquest món de després de la crisi. Aquest món d'uns "anys de tràgic malbaratament" en què, com ha escrit Paul Krugman fa menys de quinze dies, "milions de nord-americans descoratjats han caigut probablement per sempre fora del camp de les forces de treball, i en què milions de joves nord-americans han vist com els seus projectes de vida i de carrera resultaven permanentment deteriorats" (18).

No em sembla que m'hagi d'esforçar gaire per demostrar que aquests mateixos trets de la post-crisi nord-americana s'estan donant entre nosaltres, i que la persistència de les polítiques d'austeritat és una garantia de la seva continuïtat. Les nostres xifres d'atur són tan terribles que resulta francament dubtós que es puguin absorbir mai fins a tornar-nos als nivells estables del passat, quan necessitàvem immigrants d'Amèrica Llatina i del Nord d'Àfrica per fer les feines més dures o pitjor pagades. Sabem, perquè l'Institut Nacional de Estadística ens ho repeteix, que els salaris baixen contínuament. Per matisar el quadre, només cal que us recordi unes quantes notícies que he llegit als diaris espanyols la darrera setmana: que hi ha un milió de persones que treballen a l'economia submergida (i els experts diuen que poden ser molts més), que a Catalunya hi ha un 36% d'aturats que no reben cap prestació i unes 100.000 famílies en què ningú percep ingressos, que hi ha un milió cent-mil aturats de més de cinquanta anys, condemnats a no tornar a trobar una ocupació estable i que han de buscar la subsistència en el sector del treball ocasional, sense cap dret, assegurança ni garantia (19).

Fins i tot en el debat sobre l'alimentació dels nens, que ara es vol matisar dient que no és qüestió de gana, sinó de malnutrició –ignorant que el problema per al desenvolupament del nen no són les calories que rep sinó la qualitat de la seva nutrició– hem sabut que hi ha moltes famílies que oculten la situació dels seus fills, per por que l'administració no els retiri la custòdia (20).

El que m'interessa no és fer una llista dels desastres presents, sinó mostrar la similitud de la forma en què estem sortint de la crisi respecte del sistema que s'ha instal·lat als

Estats Units, per tal d'entendre millor la naturalesa del futur que ens espera. Ens cal partir del fet que el que està passant no és un empitjorament temporal de les condicions que podríem combatre amb els vells mètodes de defensa, sinó que s'està produint un canvi global de les regles del joc, al qual ens haurem d'enfrontar amb una nova estratègia.

Una estratègia que haurem d'inventar i que no serà fàcil d'elaborar. Si hi ha una cosa que reconeixen tots els que fan avui una anàlisi dels mals del nou sistema és que no és veritat que aquests es deguin als canvis en la tecnologia o en les condicions del mercat, sinó que el motor que alimenta la progressió de la desigualtat és de naturalesa política, i, en conseqüència, que els remeis que caldrà aplicar-hi són de la mateixa naturalesa

Ho diu explícitament Emmanuel Saez, el gran estudiós de la desigualtat, en afirmar que “la desigualtat és un producte de la política del govern”. Per posar-li remei, diu Paul Krugman en un dels millors articles que ha escrit en els darrers mesos, caldran solucions polítiques, ja que la sola possibilitat de conservar una societat de classes mitges –“una societat en què els ciutadans ordinaris tinguin una esperança raonable de mantenir una vida decent, si treballen dur i observen les regles”– serà la construcció d'una xarxa de seguretat social potent, que no solament garanteixi la sanitat, sinó un mínim ingrés. I mentre una part cada vegada més gran de l'ingrés vagi a parar al capital en comptes de al treball, conclou, l'única solució resideix en un considerable augment dels impostos sobre els beneficis (21).

La veritat és que no manquen els que veuen clar el problema, fins i tot des de l'altra banda. Per exemple, la senyora Christine Lagarde, cap del Fons Monetari Internacional, deia el gener d'aquest any que economistes i polítics havien negligit massa temps el tema de la desigualtat: “ara tots nosaltres entenem millor, diu, que una distribució més igualitària de l'ingrés contribueix a més estabilitat econòmica, a un creixement més sostingut i a unes societats més sanes”. Uns objectius als quals no es veu que el Fons Monetari Internacional contribueixi quan segueix insistint que a Espanya és necessari que es rebaixin més els salaris.

Els sindicats britànics també tenen clar que, per tal de recuperar el nivell d'ingressos dels assalariats, es necessita introduir canvis importants que significarien un “nou contracte social amb els treballadors”, però perden credibilitat quan comparen això del contracte social amb “el que el president Obama ha anomenat un ‘tracte bàsic’”. I quan es veuen les mesures concretes que proposen es port advertir que no van gaire més enllà de les tradicionals de la socialdemocràcia, tal com era abans de la seva corrupció (22).

El mal és que les forces polítiques que haurien d'impulsar aquests canvis no semblen capaces de fer-ho. Vivim en un sistema polític on l'aparença de democràcia s'ha corromput fins a extrems que no tenen marxa enrere possible. Els partits que ens governen administren els recursos que reben de nosaltres a través dels impostos, i els

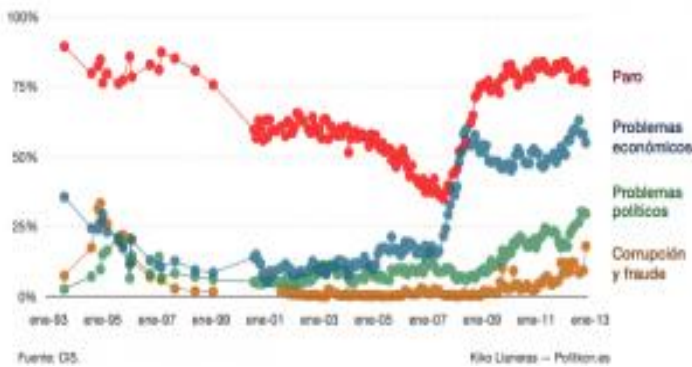
utilitzen per pagar a les empreses les obres i serveis que l'estat no produeix per ell mateix, a canvi de rebre d'aquestes empreses l'oportuna, i oculta, compensació. Normalment fan veure que aquestes contractacions estan sotmeses al control públic, perquè es fan mitjançant concursos; però el que ningú no comprova és el grau de compliment de les condicions fixades. Si es fes un estudi de les diferències que hi ha entre els preus a què s'atorguen les concessions d'obres i serveis, i el seu cost final, tindríem una primera imatge aproximada de la corrupció. Això sense comptar els molts casos en què el desvergonyiment ha arribat al punt que es prescindeix fins i tot de les aparences del concurs. ¿Per què preocupar-se per les formes, si l'experiència demostra que els ciutadans no tenen cap inconvenient a votar polítics de corrupció públicament reconeguda?

El problema és que com sostenen els neurobiòlegs, la conducta dels humans està determinada per un pensament que en la seva major part és inconscient, muntat sobre creences i prejudicis. La major part dels polítics, diu George Lakoff, sobre tot els d'esquerres, creuen que la gent pensa sempre conscientment. “Creuen, escriu, que tothom pensa igual i que, si se'ls dóna a la gent els fets, la majoria raonarà les conclusions concretes. Però com que això és científicament fals, no acostuma a passar” (23).

Els votants decideixen menys pel raonament que per un nucli d'idees i valors interioritzats en què basen el seu concepte del bé i del mal, i de la forma en què ha d'estar organitzada una societat. I aquestes idees i valors són alimentats quotidianament pels periòdics, les ràdios i les televisions que cada un d'ells tria com a més propers a les seves concepcions del món; uns medis que estan normalment manipulats pels grans interessos de la dreta. El 1928 Edward Bernays, un nebot de Freud que s'havia instal·lat als Estats Units, va publicar un llibre, *Propaganda*, que començava amb aquestes paraules: “La manipulació conscient i intel·ligent dels costums i opinions organitzats de les masses és un element d'importància en la societat democràtica. Els que manipulen aquest mecanisme ocult de la societat constitueixen el govern invisible que assumeix l'autèntic poder que regeix el destí del nostre país” (24). Del 1928 fins ara això ha avençat considerablement.

Percepción de los problemas en España: los cuatro principales en 2012

Frecuencia con que se cita cada problema ante la pregunta: "¿Cuál es, a su juicio, el principal problema que existe actualmente en España? ¿Y el segundo? ¿Y el tercero?"

Fins a tal punt menyspreen els nostres polítics la capacitat racional dels votants que no dubten a prendre'ns el pèl sense cap mena de vergonya. En aquests moments tenim el govern del PP a Madrid, el de Convergència a Barcelona i el del PSOE a Andalusia dedicats, cada un pel seu compte, a promocionar programes de lluita contra la corrupció. ¿Qui els pot creure, si no comencen tancant a la presó els corruptes que cada un d'ells té a casa seva? Encara que és veritat que això els deixaria sense la major part dels seus quadres actuals, la societat no perdria gaire. L'únic que va fer un gest positiu per interpretar les coses va ser Pasqual Maragall quan va deixar anar, sense adonar-se ben bé del que feia, aquella bomba del "3 per cent", que demostrava, a més, que no estava gaire informat de les tarifes.

Els efectes corruptors del sistema han estat tan eficaços que han acabat devorant fins i tot el que hi havia de sa en la vella política d'esquerres. De manera que han acabat fent ineficaces fórmules de reforma que en el passat havien donat resultats esplèndids. Ho va entendre perfectament Eric Hobsbawm, testimoni viu del fracàs del socialisme en les seves dues grans versions, revolucionària i reformista, que en els seus darrers escrits polítics deia que "els socialistes, marxistes o d'altra índole, s'han quedat sense la seva tradicional alternativa al capitalisme, a menys que, o fins a tant que, reflexionin el que volien dir amb el terme 'socialisme' i abandonin la presumpció que la classe obrera serà necessàriament el principal agent de la transformació social" (25).

Ho interpreta el seu amic Donald Sassoon en el sentit que Hobsbawm creia "que el que ha desaparegut (per ara) és la creença, compartida per tots els protagonistes de les grans revolucions dels segles XIX i XX (...) de què era possible canviar l'ordre social existent per un altre de millor" (26) I semblen confirmar aquesta opinió les desoladores paraules que el mateix Hobsbawm ha escrit al prefaci del seu llibre pòstum, en què descriu el nostre temps com "una era de la història que ha perdut el nord i que, en els primers anys del nou mil·lenni, mira cap endavant sense guia ni mapa, cap a un futur incognoscible, amb més perplexitat i inquietud del que jo recordo haver vist en la meua llarga vida" (27).

Què podem posar en el lloc d'unes fórmules que semblen haver caducat? Als Estats Units hi ha un grup d'economistes de prou prestigi, com Richard Wolff, professor emèrit de la Universitat de Massachusetes a Amherst, que estan convençuts que el remei resideix en el cooperativisme, o sigui en les “empreses obreres autodirigides”, com diu ell. En un dels seus darrers escrits, que duu el títol d’ “Un socialisme per al segle XXI”, presenta així el panorama: “Els treballadors transformaran les seves fàbriques, oficines i magatzems en “empreses obreres autodirigides”. Les defensaran tant d’un retrocés cap al capitalisme com de la subordinació a cap aparat de partit o de l’estat. Els treballadors operaran les seves empreses com el nucli central de la transició del capitalisme al socialisme. Constituint el seu propi cos de directors, s’apropriaran i distribuïran l’excedent que produeixen. Hauran reemplaçat així els capitalistes. L’autogovern democràtic dels treballadors en el lloc de treball liquidarà així l’organització antidemocràtica del lloc de treball pel capitalisme” (28).

Això em recorda, per una banda, els problemes que es van plantejar a l’economia soviètica en els seus primers moments amb el perill de la sindicalització, que convertia els treballadors en propietaris en profit propi. Però els problemes majors d’aquesta fórmula els veiem quan ens adonem que Wolff, i altres col·legues seus com Gar Alperovitz, posen com a model del que volen Mondragón, la gran cooperativa guipuscoana. I un s’adona que no és sols que Mondragón no hagi canviat en més de mig segle d’existència l’entorn social del país, sinó que el que pugui fer en el futur està completament condicionat per les decisions de política econòmica que es puguin prendre des de Madrid. O sigui que la solució no està a la fàbrica, sinó al govern.

Recordo que, estant al Perú, vaig aconseguir un casset amb cançons cantades pel pres de “Sendero luminoso”, i em va impressionar una adaptació que havien fet de “[la varsovia](#)” amb una tornada que es repetia constantment: “Salvo el poder, todo es ilusión”.

Em perdonareu que, després de parlar del cooperativisme no em refereixi a tot un munt de propostes, més o menys assenyades, de transformar el món, la immensa majoria de les quals parteixen o d’obviar el tema de com aconseguir neutralitzar la capacitat que té el poder polític per frenar tots els canvis que posin en perill els seus interessos, o de suposar que es pot produir una mena de conversió universal que farà que cada u de nosaltres es desperti un dia decidit a compartir l’ús comunitari dels béns essencials o a renunciar als mals que comporta apuntar-se al creixement indefinit.

Propostes que gairebé sempre es formulen entenent que “el món” és l’espai dels països desenvolupats en què vivim nosaltres, i oblida, entre altres coses, que al de fora d’ell hi ha una altre món que tindrà uns problemes angoixosos en els anys a venir, ja que, com possiblement sabeu, s’ha abandonat aquella il·lusió d’una contenció del creixement de la població mundial i les noves estimacions de les Nacions Unides apunten a què

augmentarà molt més del que s'havia previst: la d'Àfrica passarà en el transcurs d'aquest segle dels mil milions actuals a tres mil sis-cents milions (Malawi, per exemple, es calcula que passarà de 15 a 129 milions). Qualsevol proposta de canvi social no pot fer-se oblidant que aquests veïns nostres, que ja estan trucant a les nostres portes, tindran molts més motius per fer-ho així que se'ls acabin els aliments i l'aigua, i que costarà convèncer-los de què el que els cal fer es acostumar-se a consumir menys. Vull dir que alguns d'aquests projectes idíl·lics que apunten a la necessitat d'un canvi moral hauran d'ajustar-se a una imatge més complexa del món que ve.

Si algú espera que, per acabar, faci profecies sobre el que passarà o proposi remeis per al futur, s'equivoca. La meva funció, com a persona que treballa professionalment en l'estudi de l'evolució de la societat és, senzillament, la de tractar d'explicar el que passa, de donar elements perquè, venent els prejudicis, els tòpics i les interpretacions malintencionades, cada u miri al seu voltant, examini el que passa i prengui partit. El que he volgut explicar és que estem entrant en un període que ens amenaça amb la consolidació d'una desigualtat creixent, amb la degradació i empobriment del treball assalariat i amb la destrucció dels serveis socials que ens proporcionava l'estat del benestar, amb unes conseqüències garantides d'empobriment global per a la majoria. He volgut explicar també que aquesta evolució no és el fruit inevitable de causes fatals i invencibles, com la globalització, l'evolució de la tecnologia o qualsevol altra d'aquesta mena, sinó d'una política destinada a aconseguir l'enriquiment d'alguns a costa de la majoria. Aquesta política ha portat a la destrucció d'algunes de les eines de defensa que abans s'utilitzaven, com la capacitat de negociació dels treballadors, i ha acabat corrompent la democràcia parlamentària.

¿Com es pot sortir endavant, aleshores, d'una situació que té fonamentalment unes causes polítiques, quan les regles del joc han corromput els vells referents que ens havien servit en el passat per aconseguir guanys socials i llibertats? Sembla evident que ens cal trobar-ne de nous.

Mirant al nostre entorn social, no tot el que s'hi veu és negre. Al nostre voltant no hi ha solament derrota i frustració, sinó també protesta i resistència; no solament corrupció, sinó també solidaritat. Allà on els governs i els partits no arriben, hi ha moviments socials protagonitzats per homes i dones que no es resignen als abusos a que se'ls vol sotmetre, treballadors que lluiten pels seus drets, metges que s'oposen a la privatització de la sanitat, estudiants que rebutgen la degradació de l'ensenyament públic, col·lectivitats que aturen projectes d'explotació dels recursos naturals que posarien en perill el seu entorn. Hi ha, més enllà del nostre món, moviments de camperols que lluiten col·lectivament –a Amèrica, Europa, Àfrica i Àsia del sud– per la terra i l'aigua, hi ha protestes de grups indígenes que volen protegir les seves formes de vida i la seva dignitat... Malgrat la seva diversitat, tots aquests moviments tenen en comú el fet que s'adrecen contra un mateix enemic, contra un capitalisme depredador i incontrolat, que

té avui la força suficient, no solament per reprimir les manifestacions, sinó per evitar, a través del control de la política, qualsevol intent que uns governs elegits amb el seu patrocini poguessin fer per frenar les seves activitats.

Cal trobar els medis d'estendre aquesta consciència comú i d'elaborar des de baix, des de l'experiència dels moviments socials en les seves variants més diverses, noves formes d'actuació política que puguin arribar on avui no arriben uns partits que han vist impassibles, sovint com a col·laboradors, la destrucció de les nostres llibertats i dels nostres drets.

Hi ha molta feina a fer. Els resultats que s'obtinguin dependran de vosaltres. A mi, queestic ja a la vora de la porta de sortida, no em toca més que aportar el que he après, de la meva feina i de la meva experiència. Però la feina l'haureu de fer vosaltres. Serà difícil, però val la pena.

(1) Jaisal Noor, *Greg Palast: Potential Fed chair Summers at heart of global economic crisis, a Truthout*, 3 de setembre de 2013; Matt Taibbi, *The last mystery of the financial crisis, a RollingStone*, 19 de juny de 2013.

(2) Simon Johnson, *The nextt emerging market crisis*, a *New York Times*, 5 de setembre de 2013; Paul Krugman, *This age of bubbles*, a *New York Times*, 22 d'agost de 2013, etc.

(3) Emmanuel Saez, *Striking it richer: The evolution of top incomes in the United States. (Updtaed with 2009 and 2010 estimates)*”, 2 de març de 2012. Vegi's, complementàriament, Annie Lowrey, *The rich get richer through the recovery*, a *New York Times*, 10 de setembre de 2013.

(4) N. Gregory Mankiw, *Defending the one per cent, Journal of Economic Perspectives*, 27, n°3, estiu de 2013, pp. 21-34.

(5) International Labour Organization, *Global Employment Trends 2013*.

(6) Floyd Norris, “The shrinking ranks of working”, a *New York Times*, 5 d'abril de 2013; Salvatore Babones, “Jobs”, a *Inequality.org*, 8 de setembre de 2013. .

(7) Paul Krugman, *The jobless trap*, a *New York Times*, 21 d'abril de 2013. Les observacions de Krugman es basaven en una investogació de Rand Ghayad i William Dickens, *What can we learn by disaggregating the unemployment-vacancy relationship?*, un paper publicat en obtubre de 2012 pel Federal Reserve Bank of Boston.

- (8) Robert Reich, *Why there's a bull market for stocks and bear market for workers*, al seu blog, 5 de març de 2013; James Galbraith, "Sobre la crisis de la Eurozona, Grecia, Alemania y EE.UU. Entrevista", a *Sin Permiso*, 1 de setembre de 2013.
- (9) Dean Baker, *Inequality: The silly tales economists like to tell* a Real-world economics review blog, 3 de novembre de 2012.
- (10) Bureau of Labor Statistics, *Employment and wages for the largest and smallest occuparions, may 2012*, 29 de març de 2013.
- (11) Dean Baker, *Economy added 169.000 jobs in august, but downward revisions cloud the picture*, a Center for Economic and Policy Research, 6 de setembre de 2013.
- (12) Peter Rugh, "Fast food strikes fight the slide into junk wages- for all of us", a Truthout, 10 d'agost de 2013; Carl Gibson, "Striking 'for our dignity', U.S. fast food workers prepare to walk off August 29", a Occupy.com, 28 d'agost de 2013; Steven Rosenfeld, "The other RNA: How the insidously powerful restaurant lobby makes sure fast-food workers get poverty wages and have to work while sick", a AlterNet, 27 d'agost de 2013.
- (13) Nancy Folbre, *The once (but no longer) golden age of human capital* a New Yor Times, 10 de juny de 2013; Peter Radford, *Human capital. The knowledge dimension*, a Real-world Economics Review blog, 24 de juny de 2012; James Manyika et al., *Disruptive technologies: Advances that will transform life, Business, and the global economy*, McKinsey Global Institute, maig de 2013. Barbara Garson, *Abracadabra: You're a part-timer*, a Tom-Dispatch, 20 d'agost de 2013.
- (14) Lawrence Mishell i Heidi Shierholz, *A decade of flat wages. The key barrier to shared prosperity and a rising middle class*, Economic Policy Institute, briefing paper 365, 21 d'agost de 2013. Un comentari a aquest estudi, Richard Eskow, *Where have America's wages gone?*, a AlterNet, 29 d'agost de 2013.
- (15) Annie Lowrey, *Faces of the minimum wage*, a *New York Times*, 15 de juny de 2013.
- (16) Stewart Lansley i Howard Reed, *How to boost the wage share*, Londres, TUC, 2013.
- (17) Kathleen Short i Timothy Smeeding, *Understanding Income-to-threshold ratios using the Supplementary Poverty Measure*, Washington, U.S.Census Bureau, 2012; Peter Dreier, *The invisible poverty of 'The other America' of the 1960s is far more visible today*, a Truthout, 22 de març de 2012; Sasha Abramsky, *Shake a stick in post-financial collapse America, and one hits poverty*, a Tuthout, 8 de setembre de 2013

(aquest text és un fragment del seu llibre, *The American way of poverty. How the other half still lives*).

(18) Paul Krugman, *Years of tragic waste*, a *New York Times*, 5 de setembre de 2013.

(19) Manuel V. Gómez, *El doble castigo de los parados de mayor edad*, a *El País*, 10 de setembre de 2013, pp. 30-31.

(20) *La Vanguardia*, 9 de setembre de 2013, pp. 52-53 i 10 de setembre, p. 22; *Ara*, 8 de setembre, p. 20; *El País*, 9 de setembre, pp. 32-33, etc.

(21) *Sympathy for the Ludittes*, a *New York Times*, 13 de juny de 2013.

(22) La referència és del fullet, que ja he citat abans, de Stewart Lansley i Howard Reed, *How to boost the wage share*, Londres, TUC, 2013.

(23) George Lakoff i Elisabeth Wehling, *The Little Blue Book. The Essential Guide to Thinking and Talking Democratic*, *New York*, The Free Press, 2012, pp. 1-2.

(24) Edward Bernays, *Propaganda*, Barcelona, Melusina, 2008, p. 15.

(25) Eric Hobsbawm, *Cómo cambiar el mundo*, Barcelona, Crítica, 2011, p. 424.

(26) Donald Sassoon, *Remember us with forbearance: the unrepentant Eric Hobsbawm, an obituary*, en *openDemocracy*, 5 de octubre de 2012.

(27) Eric Hobsbawm. *Un tiempo de rupturas*, Barcelona, Crítica, 2013, p. 9.

(28) Richard D. Wolff, *A socialism for the 21st Century*, a *Truthout*, 7 de juny de 2013.
